

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Кульчицького Тараса Руслановича на тему:

**«Правове регулювання соціального захисту
внутрішньо переміщених осіб в Україні»,**

представлену на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність дисертаційної роботи.

Питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб є гострим та потребує ефективного правового регулювання в Україні вже впродовж восьми років. Починаючи з 2014 року дотепер, за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, в Україні кількість осіб, які набули або продовжують набувати статус внутрішньо переміщено особи змінюється лише в сторону збільшення кількісних показників. Зокрема, у липні 2021 року офіційно зареєстрованих осіб, які змушені були залишити своє місце проживання у результаті наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, проявів насильства та повсюдних порушень прав людини в Криму та окремих районах Донецької та Луганської областей, було 1 473 650 осіб. Внаслідок військової агресії Російської Федерації щодо України 2022 року за даними Міжнародної організації з міграції частка переселенців у загальній кількості населення України зростає до 17,5 %, що складає 7,7 мільйонів українців. Це, безумовно, підвищує гостроту питань допомогового, пенсійного, медичного, житлового забезпечення внутрішньо переміщених осіб, їх соціальної інтеграції та реінтеграції.

Україна, як гарант реалізації конституційно-проголошених прав кожним, зобов'язана створити та забезпечити функціонування ефективного правового механізму здійснення внутрішньо переміщеними особами своїх прав, зокрема, права на соціальний захист, а відтак науковий аналіз вже проведених заходів та планованих реформ є на часний для критичного й системного аналізу, ґрунтовного наукового дослідження. Українське законодавство і практика його застосування виявились непослідовними, суперечливими та не забезпечують основоположних прав внутрішньо переміщених осіб, які гарантовано Конституцією України та нормами міжнародного права, зокрема Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

З огляду на наведене, проблема правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні, обрана Тарасом Руслановичем Кульчицьким для дослідження, є актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Актуальність дисертації підтверджується також тим, що вона виконана в межах теми наукової роботи кафедри соціального права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Теоретико-прикладні проблеми становлення і розвитку права зайнятості та права довілля в Україні» (2019-2021 роки, номер державної реєстрації роботи 0119U002400).

Наукова новизна.

Дисертаційна робота Кульчицького Тараса Руслановича є комплексним дослідженням правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні та має безумовну наукову новизну, яка полягає в тому, що вперше:

– аргументовано невідповідність норм законодавства України про соціальні послуги положенням Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та доведено необхідність затвердження Державного стандарту послуги соціальної інтеграції й реінтеграції внутрішньо переміщених осіб;

– запропоновано доповнити Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» окремою статтею «Соціальний захист у сфері житлових відносин», де передбачити всі форми реалізації права внутрішньо переміщеними особами на житло (доступне житло, соціальне житло, тимчасове житло, соціальний гуртожиток, соціальний готель, соціальний найм (оренда));

– обґрунтовано, що передбачена законодавством правова підстава отримання відмови у призначенні грошової допомоги внутрішньо переміщеній особі для покриття витрат на проживання – наявність у її власності житлового приміщення/частини житлового приміщення, що не відповідає соціальним нормативам, є правообмежувальною, та повинна бути змінена відповідно до соціальних стандартів;

– задля забезпечення ефективності заходів сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб пропонується запровадити процедуру пільгового кредитування підприємницької діяльності внутрішньо переміщеної особи, яка прозвітувала про результативність цільового використання допомоги по безробіттю, отриманої для організації підприємницької діяльності.

Науково важливим є той факт, що вивчення теоретичного підґрунтя проблеми дало змогу *удосконалити*:

– положення щодо законодавчого визначення поняття «базові соціальні послуги»; запропоновано доповнити його зміст конкретними юридичними

повноваженнями зобов'язаних суб'єктів системи надання соціальних послуг – гарантіями реалізації права отримувачів базових соціальних послуг;

– положення щодо суб'єктного складу отримувачів адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам на покриття витрат на проживання; аргументовано необхідність закріплення норми, відповідно до якої така допомога надається на кожному окрему сім'ю, незалежно від факту проживання декількох сімей за однією адресою;

– механізм реалізації внутрішньо переміщеними особами права на соціальні виплати; пропонується законодавчо заборонити застосовувати правообмежувальні строки у процедурі призначення та надання їм соціальних виплат;

– пропозиції щодо підвищення ефективності юридичного механізму забезпечення внутрішньо переміщених осіб нестраховими соціальними виплатами через прийняття єдиного Порядку, у якому передбачити всі види таких виплат, правові підстави, умови й процедуру отримання, зобов'язаних суб'єктів та відповідальність;

– положення щодо процедури призначення внутрішньо переміщеній особі пенсії по втраті годувальника; пропонується законодавчо закріпити право такої особи підтверджувати факт спільного проживання з померлим годувальником довідкою про реєстрацію місця проживання до факту їхнього внутрішнього переміщення;

Подальшого розвитку набули:

– визначення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб як системи державних, територіальних та недержавних організаційно-правових заходів законодавчо-обов'язкового чи добровільного характеру, які застосовуються з метою задоволення соціальних потреб осіб, зумовлених обставинами, передбаченими Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», та спрямовані на ефективну інтеграцію цих осіб за новим місцем проживання, а також створення умов для забезпечення їм гідного рівня життя;

– теоретичні висновки щодо розширення переліку правових підстав встановлення факту внутрішнього переміщення особи. Додатково до вже передбаченої п. 2 ст. 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», підставою взяття на облік особи як внутрішньо переміщеної пропонується закріпити «неможливість особи проживати на території, де виникли та продовжують бути обставини, зазначені в статті 1 цього Закону України, на момент звернення, хоча через незалежні від особи причини, вона тимчасово не проживала на цій території в момент виникнення законодавчо передбачених подій»;

– ідеї щодо напрямів вдосконалення роботи Державної служби зайнятості України у програмах сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб. Обґрунтовується доцільність застосування загальнодержавного та територіальних онлайн порталів для надання інформаційних та консультаційних послуг, а також професійної орієнтації внутрішньо переміщених осіб; запровадження соціального супроводу під час працевлаштування та впродовж законодавчо-визначеного періоду відразу після працевлаштування; законодавче закріплення заохочень працівників за кількісні та якісні результати працевлаштування; використання розширеного за рахунок всіх можливих джерел переліку вакансій.

– наукові пропозиції щодо підвищення ефективності програм сприяння економічній самостійності внутрішньо переміщених осіб. Наведено аргументи в користь ухвалення Закону України «Про соціальне підприємництво» та «Про краудфандинг».

Практична значущість роботи полягає в тому, що висунуті та теоретично обґрунтовані положення та висновки і пропозиції дослідження сприятимуть подальшому впровадженню у: науково-дослідну сферу – для подальшого дослідження теоретичних і практичних питань статусу внутрішньо переміщених осіб як суб'єктів соціального захисту за законодавством України; правотворчу діяльність – для вдосконалення нормативно-правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб з урахуванням міжнародних стандартів; правозастосовну діяльність – для вдосконалення практики застосування законодавства у сфері захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб; навчальний процес – при викладанні навчальних дисциплін «Трудове право», «Право соціального забезпечення», при підготовці навчально-методичних матеріалів, навчальних підручників, практикумів із зазначених дисциплін.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові положення дисертації обґрунтовані й відображені у висновках. Найбільш суттєві результати, що були одержані здобувачем, достатньою мірою обґрунтовані, відповідають меті та завданням роботи, викладені у загальних висновках та висвітлені в опублікованих працях. Ступінь вірогідності отриманих результатів забезпечується достатньою апробаційною базою здобувача (результати дослідження, його основні висновки й рекомендації оприлюднені на десяти міжнародних конференціях, двох всеукраїнських конференціях; одній закордонній конференції).

Достовірність отриманих результатів забезпечується методологічною основою дисертації, яку становлять загальнонаукові та спеціально-наукові

методи. Їх застосування у дисертаційному дослідженні Кульчицького Тараса Руслановича обумовлюється системним підходом, що дає можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту та юридичної форми. Зокрема, системно-структурний, структурно-функціональний методи застосовані під час характеристики системи нормативно-правових актів, що регулюють питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні; метод аналізу та синтезу застосовано для з'ясування положень нормативно-правових актів про соціальні виплати, сприяння зайнятості, житлового забезпечення, послуги соціальної інтеграції та реінтеграції, характеристики процедурних питань здійснення соціально-захисних заходів, визначення характерних рис правозастосовної практики; статистичний метод надав змогу визначити фактичний стан правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні; порівняльний метод використано для перевірки узгодженості норм, які закріплені у різних законодавчих актах та регулюють однакові питання соціального захисту малозабезпечених осіб, а також для дослідження досвіду зарубіжних держав у цій сфері; формально-юридичний метод застосовано для обґрунтування шляхів удосконалення законодавства у цій сфері. Методи дослідження були використані комплексно. Це забезпечує високий рівень наукової обґрунтованості положень, які розроблені в дисертації.

Характеристика основних положень роботи. Дисертація складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Логіка і послідовність викладу тексту наукової праці підпорядковуються виконанню поставлених завдань дослідження. Список використаних джерел містить 367 найменувань, що свідчить про виконання роботи на високому сучасному науковому рівні.

Ретельний науково-теоретичний аналіз дисертаційної роботи Т.Р. Кульчицького, дозволив виокремити сильні сторони наукового дослідження, що є значущим внеском у наукову теорію та практику.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, предмет, об'єкт та методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичну значущість отриманих результатів, особистий внесок здобувача, подано відомості щодо апробації отриманих результатів та їх впровадження.

У першому розділі дисертації визначено, що соціальний захист внутрішньо переміщених осіб слід розглядати як систему державних, територіальних та недержавних організаційно-правових заходів законодавчо-обов'язкового чи добровільного характеру, які застосовуються з метою задоволення соціальних потреб осіб, зумовлених обставинами, передбаченими Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених

осіб», та спрямовані на ефективну інтеграцію цих осіб за новим місцем проживання, а також створення умов для забезпечення їм гідного рівня життя.

У другому розділі проаналізовано соціальні виплати внутрішньо переміщеним особам за законодавством України та умови їхнього пенсійного забезпечення; удосконалено положення щодо суб'єктного складу отримувачів адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам на покриття витрат на проживання; аргументовано необхідність закріплення норми, відповідно до якої така допомога надається на кожному окрему сім'ю, незалежно від факту проживання декількох сімей за однією адресою;

У третьому розділі представлено аналіз соціального захисту внутрішньо переміщених осіб у правовідносинах зайнятості, обґрунтовані гарантії реалізації внутрішньо переміщеними особами права на житло; проаналізована послуга соціальної інтеграції та реінтеграції як вид соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та подані пропозиції щодо підвищення ефективності юридичного механізму забезпечення внутрішньо переміщених осіб нестраховими соціальними виплатами через прийняття єдиного Порядку, у якому передбачити всі види таких виплат, правові підстави, умови й процедуру отримання, зобов'язаних суб'єктів та відповідальність.

Розв'язання завдань дисертації було здійснено на основі таких методів дослідження: метод аналізу та синтезу застосовано для з'ясування положень нормативно-правових актів про соціальні виплати, сприяння зайнятості, житлове забезпечення, послуги соціальної інтеграції та реінтеграції, характеристики процедурних питань здійснення соціально-захисних заходів, визначення характерних рис правозастосовної практики; порівняльний метод використано для перевірки узгодженості норм, які закріплені у різних законодавчих актах та регулюють однакові питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.

У результаті аналізу наукової проблеми сформульовано наукові положення різних рівнів новизни, а основні теоретичні положення та розробки, що характеризують наукову новизну дослідження, теоретичне і практичне значення його результатів, одержані дисертантом самостійно.

Слід зазначити, що кожний розділ дисертаційного дослідження має свою наукову значимість, слугує науковим підґрунтям для наступного розділу, у результаті об'єднання усіх розділів вимальовується цілісне дослідження, вагомість якого підтверджується використанням автором теорії багаторівневої методології, що створює можливості для розв'язання проблеми правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором.

Основні наукові положення дисертаційного дослідження Т.Р. Кульчицького, висновки та рекомендації достатньо повно представлено у друкованих працях: 20 публікаціях, з яких: 1 – розділ у колективній монографії (Захист прав внутрішньо переміщених осіб (колективна монографія). За заг. ред. д.ю.н., проф. О. Я. Рогача, д.ю.н., проф. М. В. Савчина, к.ю.н., доц. М. В. Менжул. Ужгород : РІК-У, 2018. 268 с. (Особистий внесок автора: Проблеми захисту соціальних прав внутрішньо переміщених осіб, С. 215-236. Окремі аспекти захисту прав внутрішньо переміщених осіб у сфері пенсійного забезпечення, С. 236-246), 5 статтях – у наукових фахових виданнях України, 1 статті – у зарубіжному фаховому науковому періодичному виданні; 13 тез доповідей на конференціях.

Зазначене вище дозволяє стверджувати, що представлена дисертаційна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають значення для розвитку вітчизняної науки і практики.

Оцінюючи у цілому позитивно дослідження Кульчицького Т. Р., вважаємо за доцільне висловити кілька міркувань та побажань.

Зауваження до змісту та оформлення дисертації.

1. З огляду на практичні проблеми, дисертанту варто було б детальніше проаналізувати систему гарантій державної та муніципальної підтримки реалізації внутрішньо переміщеними особами права на житло.

2. Пропозиції здобувача щодо удосконалення юридичного механізму соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні, висловлені в роботі, варто було б систематизувати у вигляді «Дорожньої карти внутрішньо переміщених осіб в Україні».

Зазначені нами міркування та побажання не завадили загальному позитивному сприйняттю даної дисертації та мають характер рекомендацій. Представлена дисертаційна робота є завершеною; сформульовані у ній положення, результати та висновки становлять наукову й практичну цінність.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. При детальному розгляді дисертаційної роботи порушень академічної доброчесності не виявлено.

Висновок.

В цілому дисертаційна робота Кульчицького Тараса Руслановича «Правове регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні» є цілісною, самостійною, завершеною роботою на правах рукопису, яку виконано за актуальною темою з використанням адекватних методів

дослідження. Робота характеризується чіткістю змісту, містить науково обґрунтовані науково-теоретичні результати, які мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, свідчать про особистий внесок здобувача та достатньо повно представлені у наукових працях. Дисертація відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор, Кульчицький Тарас Русланович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Рецензент:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри соціального права
Львівського національного університету
імені Івана Франка**

Світлана СИНЧУК